DiVA
http://www.diva-portal.org

This is the published version of a chapter published in *Annika Elisabeth von Hausswolff, Alternativ sekretess*.

Citation for the original published chapter:

Sjöström, S. (2021)
Undringar om heder: Offret, förövaren, betraktaren
In: Anna Tellgren (ed.), *Annika Elisabeth von Hausswolff, Alternativ sekretess* (pp. 30-37). Stockholm: Moderna museet/Verlag der Buchhandlung Walther und Franz König
Moderna museets utställningskatalog

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:
http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-457000

Annika Elisabeth von Hausswolff

Alternativ sekretess / Alternative Secrecy

MODERNA MUSEET

Verlag der Buchhandlung Walther und Franz König

Text: Stefan Sjöström

Undringar om heder

Offret, förövaren och betraktaren

Pixlar. Vandrar genom … hur många? Miljoner, miljarder? Funderar över siffror. 365 dagar, 7 960 våldtäkter, 12 000 sökta kontaktförbud. Söker motvilligt på porrsajt: *gangbang*, 82 025 träffar. Hits. Botaniserar i forumtråd på nätet om ett kvinnligt statsråd: *Ser ut som ett gatluder*, och *ser slampig ut redan utan alkohol*. Kvinnor tjänar 63 tusen kronor mindre i lön per år, en dryg tusenlapp i veckan alltså. En försvarsadvokat frågar en målsägande hur många centiliter hon druckit den där kvällen då hon följde med en man hem. Fredag kväll: tänker att detta kanske hänger ihop på något sätt? Ringer tonårsdottern för att erbjuda skjuts hem genom stadens gator.

Kontrast. Samtidigt, i samma samhälle. Sexualbrottslingar isoleras för att skyddas i fängelser. Pedofiler och våldtäktsmän är de allra mest avskydda och stigmatiserade. Andelen kvinnliga professorer har på tio år fördubblats. Visserligen bara till 27 procent, men ändå. Alla avskyr hedersvåld. Pride. Och så #metoo förstås. Det är påfallande motsägelsefullt, två så olika bilder av samhället. Å ena sidan: patriarkat, öronbedövande kvinnomisshandel och strukturellt förtryck. Å den andra: ökad jämställdhet, samtyckeslagstiftning och nya, mer symmetriska maskuliniteter. Hur går de bilderna ihop? Vad händer när vi exponerar dem på varandra?

O-täckt. Betraktar männen som står i en glänta i skogen. Gläntan, en täkt. Alltså en plats för utvinning och insamling. Bilden är knäpptyst. En av karlarna står böjd över en lätt- eller avklädd kvinna medan de andra betraktar. En ensam kvinna – vad gör hon där alldeles själv? Forensisk. Så måste det vara. De här männen är inte förtryckare – väl? De betraktar för att de står på kvinnans sida. Detta är början på jakten. Kvinnan är den utsatta, hon är offret. Kanske till och med det *ideala offret*, som den vänlige och samtidigt bitske kriminologen Nils Christie beskrivit. Kriterierna är uppfyllda: Hon är svag (det ser vi av att hon är kvinna). Check. Hon är respektabel (om nu inte kjolen är för kort). Japp. Hon kan inte klandras för att ha varit på brottsplatsen (om hon inte tanklöst följde med förövaren). Roger that. Hon är i underläge i förhållande till den fysiskt överlägsne gärningsmannen (borde neutralt skriva -personen, men statistisk kunskap tränger sig på tolkningen av det enskilda). Vi älskar det ideala offret. Tack vare henne kan vi bli rättfärdigt uppbragda. Det är en skön känsla. Och det hänger ihop med att vi älskar att avsky den motpol som alltid hör ihop med det ideala offret – förövaren, främlingen, predatorn. Den mannen är inte alls som vi andra män. Helt annorlunda. Det här har inte med oss att göra! Tittar närmare på scenen. Ser vi några spår efter honom?

Heder-lik. Undrar om kvinnan lever? Kommer att tänka på något som dök upp i ett samtal med en kvinna som utsatts för en våldtäkt. En helt vanlig kvinna. Statistiskt normal: arbete, gift, mamma, pursvensk. Utöver sitt kön ingen synbar utsatthet. Det skulle kunna vara henne vi ser vilandes på mossan i vårt fotografi. Hon tvekar om hon orkar polisanmäla, men befarar att maken annars inte tror henne. Han är förtvivlad över det som hänt. Det är lätt att leva sig in i det. Men vilket är objektet för förtvivlan? Hans första reaktion: förtvivlan över att detta är ett övergrepp på honom, på dem som par, på deras familj. Som om förövaren riktade sig mot maken: ”Haha, jag gjorde det med din kvinna. Du är inte man att kunna göra något åt det.” En giftig blandning av att inte vara stark nog att försvara sin kvinna och att samtidigt känna tvivlet att hon kanske ändå ville? En annan man har förgripit sig på *hans* kvinna. Dubbelt demaskuliniserad. Trots att hon efteråt duschar i timmar sitter fläckarna kvar. Inte nog med det, det skvätter över på andra. Mannen uppfattar samma fläckar också på sig själv. Förnedrad, vanhedrad. Det finns något som berör heder i den känslan. Det finns en obehaglig logik i att kvinnor våldtas i krig. Befläckningen överskrider kvinnan. Det stänker över på hennes man. På familjen och hela samhället. *Vi* har vanhedrat *er*.

Det där är bara möjligt under en förutsättning – att våldtäkt är det värsta av allt. Det värsta en kvinna kan tänka sig. Det värsta en förälder kan tänka sig. Det värsta en make kan tänka sig. Jag tänker en förbjuden tanke. Stålsätter mig och går vidare: föreställer mig att våldtäkt sågs som ett brott bland andra. Som något som orsakar lidande. Avskyvärt, absolut. En osmaklig relativisering, en naiv uppräkning utan ordning: misshandel, olaga hot, våldtäkt, personrån, inbrott. Alla inbegriper blandningar av kränkning, relation, skuld, skräck och inte minst – makt. Men bara ett av dessa brott åsamkar fläckar på offret. Gemensamt är att alla förövare är ohederliga. Men bara våldtäktsoffret förlorar sin heder. Det är bara ett av brotten som till varje pris måste döljas för barnen. Kan vi komma ifrån det? Kan vi tänka annorlunda? Räcker språket till?

O-skuld. Få offer kvalificerar sig som *ideala*. Det är givetvis lättare för förövaren att se det så. Ingen vill vara en predator. När offret kan ifrågasättas blir angriparens handlingar lättare att legitimera. Det är klart att hon egentligen vill, som hon betedde sig. Men det är inte bara förövaren själv som skrapar på idealbildens fernissa. Fler deltar i ifrågasättandet. Det finns alltid något som skaver för omgivningen. Olika *varför* som pockar på. Var det verkligen nödvändigt att du …? Tänkte du inte på …? Förrförra året kommer jag ihåg att du …? Forskningen har visat att tvivlet även maler inom

offret själv: Hade jag inte kunnat …? Fenomenet våldtäkt är både förkastligt och alldagligt på samma gång. I den kontrasten uppstår ett behov av att hitta perspektiv, rätt vinkel, att förstå och förklara.

Objekt. Kvinnans roll i bilden. Det är otillfredsställande. Objekt innebär passiv offerroll. Och vem vill vara offer? Vem vill vara *med* ett offer? Vi tänker att det är nödvändigt att återerövra sitt subjekt för att läka. Att hon behöver ta ansvar för att gå vidare. Samma med oss andra, vi hjälper genom att behandla objektet som subjekt. Men det finns problem här. Vad händer när subjektet betraktas i backspegeln? Ansvarsperspektivet riskerar då att åter leda mot skuldbeläggande. I läkningen återupprättas hedern. Det verkar som att vi behöver båda perspektiven. Samtidigt, men för olika syften.

Utsatt. Alldeles uppenbart vilar det något väldigt obehagligt över tablån. Kvinnan ligger – utslagen, livlös? Utsatt för något vidrigt, men också i egenskap av sitt kön utsatt för risken att hamna där. Utsatt för de arbetande männens blickar – det är i sammanhanget oundvikligt. Koncentrerade, professionella, forensiskt neutrala blickar. Kanske också faderliga, broderliga – sonliga? – blickar av medkänsla. Finns det mer? Blickar av lust på den kropp som på ett bekant sätt ligger på mage, med den runda baken och de bara benen exponerade.

Åskådarna. Går närmare, ställer mig bland dem. Ansiktslösa män, uniformt klädda och anonyma. Några har handbojor i beredskap. En höjer en kamera. Slås av hur lik bilden är träffarna på gangbanggooglingen. Lägger nu märke till att något tycks ha stänkt över bilden. Männen ser vanliga och osexiga ut. Identifikation, det där skulle kunna hända vilken man som helst, att vara där med den lättklädda kvinnan. Föreställer sig att hon vill, att det finns ett aktörskap hos henne. Alla riktar blicken mot kvinnan, det finns ingen kontakt männen emellan. I sammanhanget är de som individer oviktiga. Agerar de tillsammans? Har männen som betraktar ett eget ansvar? Har jag som betraktar detta något slags ansvar? Pornografiskt, och samtidigt o-lustigt.

Ut-satt. Det handlar också om det. För det här måste väl vara på låtsas? Bilden är konstruerad, någon har placerat ut människorna, de är artificiellt utsatta. En pornografisk tablå, ett hittepå. Det förtar inte olusten. Utsattheten är förvisso inte på riktigt, vi ser inte ett avtryck av verkligheten. Men hur kom den till? Hur kom de dit? Hur valde de? Hade de något val? Hade *hon* ett val?

Den andra kvinnan. Ligger likadant, på mage, benen blottade långt upp på låren. Vilar på sand. Liksom mossan en mjuk bädd, likaledes litet fuktig. Men inte heller den här bilden handlar primärt om henne. Även här skildras betraktare, den här gången en hund. Schäfern en polishund. Hade kunnat nosa runt bland männen med handklovar. Men här befinner den sig ensam med den stilla kvinnan. En likhund på nya uppdrag. En vakthund, vänlig och samtidigt bitsk. Misslyckad i så fall, med förlorad heder, rentav. I en annan bild kallas han *ögonvittne*. Har han sett övergreppet? Vem tittar han på? (Lägger knappt märke till att jag tar för givet att han är en han.) Den annalkande hjälparen eller den flyende förövaren? Eller sneglar han mot fotografen, vår konstnär? Är det hon som är vittnet? Dokumenterar, nja. Samtidigt både åskådare och ut-sättare.

Bilden ser klassisk ut. Romantiskt komponerad, med ett dramatiskt suddigt landskap i bakgrunden. Hunden som porträttmålarna under sekler använt för att binda kvinnliga objekt till värden som trohet. *Buster* – den trogne familjehunden. Handlar det här om otrohet? What do you know about desire? Har han förstått vad han bevittnat? Vems begär handlar det om, kvinnans, mannens? Jag pallar inte att googla på hundar. Hunden som i porträttmåleriet också varit jägarens följeslagare. Alltså också en varg. *Buster* – den som förstör och sliter isär. En förövare och predator. Den som spårat upp och möjliggjort för någon. En blodtörstig påhejare? Eller bara en helt vanlig medlöpare, som tyst betraktat och låtit det hela passera – pojkar är pojkar. Knappast en fläckig vovve, men inte nödvändigtvis utan ansvar.

Obehagligt. Motivet ter sig så vardagligt. Har tagit hundratals liknande fotografier själv. Nära och kära på stränder. Den både hörs, känns och luktar. En sådan där semesterbild som skapar en skön känsla i magen. Det är något med färgskalan som för tankarna bakåt i tiden. I ett album hemma finns ett liknande foto på mig själv, sandig i kycklinggul morgonrock. Likblek hy, efter lång exponering i det kalla norrbottniska vattnet. Minns Tallholmen. Lika mycket svensk idyll som det låter. Förresten, nu slår det mig! Därifrån har jag mitt första våldtäktsminne som barn: min 14-åriga syster med bästis låg i timmar gömda under en eka sedan ett par ynglingar åkt förbi i en motorbåt och skämtat: *nu kommer vi och våldtar er*. Minns upprörda diskussioner från de vuxna i köket när hon återgav. Alla förstod vilka ynglingarna var. Inte predatorer. Pojkar är pojkar. End of story. Nästa minne dyker upp. Inte heller det äger jag, även detta är en kvinnas, eller rättare en flickas. Landsvägen som leder mot sjön där Tallholmen ligger. Där blev mamma överfallen för länge sedan. På väg till skolan, förövaren bekant. Det gick bra, hon kom undan, blev jag försäkrad, när hon för första gången i sitt liv berättade om detta för någon. Till en son i tonåren. Nu många år efteråt undrar jag om hon utelämnade något, skyddade mig från möjliga fläckstänk. Har hedern i behåll.

Två minnen från en vardag som inte är min, men som jag ändå är en del av. Ännu ett tränger sig på, ett som skaver. Tio år och förbannad på storasyster. Tillplattad av hennes fysiska styrka och argumentationsförmåga. 28 kilo bakom orden: *Om du inte passar dig våldtar jag dig!* Hon blev inte rädd, utan arg. Frågade om jag ens förstod innebörden av det jag sa. Hade egentligen ingen aning. Eller: inte sådär konkret, inte något jag kunde visualisera. Men vad jag lyckats snappa upp var att detta var något en man kunde använda mot en kvinna. Något som stod till manligt förfogande.

Lördag kväll: en ny tanke. Borde jag ringa tonårssonen för att erbjuda skjuts hem genom stadens gator?

REFERENSER

Irina Anderson och Kathy Doherty, *Accounting for Rape. Psychology, Feminism, and Discourse Analysis in the Study of Sexual Violence*, New York: Routledge, 2008.

Nils Christie, ”The ideal victim”, *From Crime Policy to Victim Policy. Reorienting the Justice System*, red. Ezzat A. Fattah, Basingstoke: Macmillan, 1986, s. 17–30.

Nicola Gavey, *Just Sex? The Cultural Scaffolding of Rape*, London: Routledge, 2005.

Maritha Jacobsson och Stefan Sjöström, ”Minne, utsatthet och moral. Diskurser om alkohol i våldtäkts- och misshandelsmål”, *Tidskrift för genusvetenskap*, nr 37 (4), 2005, s. 102–124.

Mithu M. Sanyal, *Våldtäkt. Aspekter av ett brott*, Stockholm: Ordfront, 2019.

Annika Elisabeth von Hausswolff tackar / would like to thank
Eva-Teréz Gölin, Marina Schiptjenko och / and Anna Tellgren.

Omslagets framsida / Front cover:
Annika Elisabeth von Hausswolff
Oh Mother, What Have You Done #009, 2019

Omslagets baksida / Back cover:
Annika Elisabeth von Hausswolff
Oh Mother, What Have You Done #010, 2019

Denna katalog publiceras i samband med utställningen /
This catalogue is published in conjunction with the exhibition:

Annika Elisabeth von Hausswolff
Alternativ sekretess / Alternative Secrecy

Moderna Museet, Stockholm
23.10 2021–20.2 2022

Moderna Museet Malmö
26.3–4.9 2022

UTSTÄLLNING / EXHIBITION
Curator: Anna Tellgren
Utställningsproducent / Exhibition Manager: Elisabeth Creutz
Intendent, förmedling / Curator, Learning: Karin Malmquist
Fotografikonservator / Photography Conservator: Teresa Mesquit
Tekniker under ledning av / Technicians supervised by: Jörgen Jansson
Utställningsarkitekt / Exhibition Architect: Albert France-Lanord

KATALOG / CATALOGUE
Redaktör / Editor: Anna Tellgren
Redaktionsansvarig / Managing Editor: Teresa Hahr
Textredigering / Copy Editors: Katja Sohlman (SV), Brian Sholis (ENG)
Översättning / Translation: Bettina Schultz (ENG)
Korrekturläsning / Proofreading: Rebecka Cronsten (SV), Sylee Gore (ENG)
Bildredaktör / Picture Editor: Guy Engström
Prepress: Albin Dahlström
Grafisk form / Graphic Design: Malmsten Hellberg
Papper / Paper: Galerie Art Matt
Tryckeri / Print: Göteborgstryckeriet, Göteborg 2021

Moderna Museets utställningskatalog
nr 411
Moderna Museet exhibition catalogue
no. 411

ISBN 978-91-984571-3-1 (Moderna Museet)
ISBN 978-3-96098-931-8 (Verlag der Buchhandlung Walther und Franz König)

©2021 Moderna Museet, Verlag der Buchhandlung Walther und Franz König, the authors

© Konstnärerna / the artists: Teddy Aarni, Lotta Antonsson, Lewis Baltz, Kerstin Bernhard, Artur Boström, Helmer Bäckström, Annika Elisabeth von Hausswolff, Inge Holm, Cindy Sherman / Metro Pictures, New York
© Bildupphovsrätt 2021: Stina Brockman, Thomas Ruff, © 2021 Andy Warhol Foundation for the Visual Arts / ARS, New York / Bildupphovsrätt, Edward Weston, Anders Widoff, Ulla Wiggen

Fotografiska rättigheter / Photographic credits
Courtesy the artist and Andréhn-Schiptjenko: s. / p. 39, 41, 65, 77, 82, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 134, 135, 138, 141, 143, 144

Prallan Allsten / Moderna Museet: s. / p. 83, 106, 107, 108, 109, 130, 133, 139, utvik / fold out
Albin Dahlström / Moderna Museet: omslag / cover, s. / p. 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 73, 91, 93, 103, 104, 105, 111, 116, 117, 131, 136, 137, 142, 146, 147, 148
Kalle Sanner: s. / p. 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 84, 85, 86, 110

www.modernamuseet.se

Med stöd av / With support from

MANNHEIMER SWARTLING
BLASIEHOLMEN INVESTMENT GROUP

Printed in Sweden

Published by Moderna Museet, Stockholm and Verlag der Buchhandlung Walther und Franz König, Köln

Distribution:
Buchhandlung Walther König
Ehrenstr. 4
D-50672 Cologne
Tel: +49 (0) 221 / 20 59 6 53
verlag@buchhandlung-walther-koenig.de

www.buchhandlung-walther-koenig.de